

SSPs FAG OG FAKTANOTAT

Hvordan har seniorer i arbeidslivet opplevd pandemien?

Linda Hauge

Per Erik Solem

Senter for seniorpolitikk

Oslo, januar 2022

<https://seniorpolitikk.no/kunnskap/fag-og-fakta/>

Linda Hauge, Seniorrådgiver ved Senter for seniorpolitikk (SSP). Hun er prosjektleder hos SSP for Norsk seniorpolitisk barometer og arbeider ellers med kunnskapsutvikling og –formidling.

Per Erik Solem, Forsker I ved NOVA, OsloMet, med aldring og arbeid som hovedtema. Han er i tillegg forskningsmedarbeider ved SSP, der han fra starten i 2003 har bidratt i arbeidet med Norsk seniorpolitisk barometer

Bakgrunn

COVID-19 pandemien har fra mars 2020 medført betydelige endringer i arbeidssituasjonen for mange yrkesgrupper. Mange ble permitterte under den første nedstengingen, lærere måtte gjennomføre undervisning digitalt for deretter å bli eksponert for mange elever slik at fysisk distanse ble vanskelig å oppnå. Sykepleiere og andre med pasientkontakt fikk andre betydelige utfordringer, ikke minst gjelder det helsearbeidere med oppgaver direkte overfor pasienter med COVID-19. I andre yrker ble hjemmekontor utbredt der det var mulig, mens i en del yrker der arbeidsplassene ble helt eller delvis stengt f.eks. i reiseliv og servering, opplevde mange å bli permittert.

En annen virkning som det ble rapportert om i media, var en økt etterspørsel etter kurs om pensjon og pensjonisttilværelse blant lærere (Laugaland & Kalstad, 2021). Dette antyder at en økt tilbøyelighet til å søke seg ut av arbeidslivet kan være en mulig følge av endringer i arbeidssituasjonen for en del seniorer.

Det er en viktig oppgave for Senter for seniorpolitikk (SSP) å følge med på seniorennes opplevelse av sin arbeidssituasjon under en periode med til dels store endringer, som under pandemien. På bakgrunn av samfunnsdebatten, tilbakemeldinger fra aktører i arbeidslivet og resultater fra Norsk seniorpolitisk barometer fra tidligere år, besluttet SSP å gjennomføre en spørreundersøkelse høsten 2021 om seniorers opplevelser av arbeidssituasjonen under pandemien. Denne undersøkelsen vil ligge til grunn for del 1 av notatet, som gjelder opplevelsen av arbeidshverdagen under pandemien, sett i tilbakeblikk. I del 2, der vi ser på endringer fra før til under pandemien, benytter vi også andre datakilder.

Pandemien og tiltakene mot den har gått i bølger. Statistikk over antall meldte covid-19 tilfeller og antall pasienter innlagt i sykehus med covid-19, viser fire-fem topper og roligere faser imellom, særlig om sommeren (Folkehelseinstituttet 2021).

Senter for seniorpolitikk har gjennom ulike undersøkelser, kunnet fange opp seniorers opplevelser i ulike faser og vi kan dermed sammenlikne med resultater fra før pandemien. Vi kommer tilbake til koronasituasjonen ved hver av datainnsamlingene.

I dette notatet skal vi belyse to hovedspørsmål:

1. Hvordan har seniorer opplevd arbeidssituasjonen under pandemien?
2. Har arbeidsglede og ønsker om å jobbe eller tre ut av arbeidslivet endret seg gjennom pandemien?

Metode

Webundersøkelse

I perioden 4.-8. oktober 2021 gjennomførte Ipsos, på oppdrag fra Senter for seniorpolitikk, spørreundersøkelsen 'Seniorer og korona' blant et representativt utvalg av yrkesaktive, inklusive permitterte, i alderen 50-74 år. Datainnsamlingen ble gjennomført som en webundersøkelse der 1121 personer svarte på spørreskjema over internett; 546 i alderen 50-59 år og 575 i alderen 60-74 år.

For å gi gode muligheter for analyser av de eldste i arbeidslivet, de over 60 år, ble denne gruppen overrepresentert i utvalget. I de fleste tilfeller er det bare små forskjeller i svarene mellom dem over 60 og dem i alderen 50-59 år. I noen tilfeller er det likevel nødvendig å vekte ned antallet av de eldste, som når vi sammenlikner med svar fra tidligere undersøkelser. Vektingen er foretatt utfra alderssammensetningen blant sysselsatte fordelt på fem alderstrinn (50-54, 55-59, 60-64, 65-69 og 70-74).

Siden undersøkelsen gjelder seniorer (50-74 år) i arbeidslivet, kan vi ikke sammenlikne seniorennes opplevelser med arbeidshverdagen til yngre i arbeidslivet. Dermed kan resultatene ikke si noe om hvilke aldersgrupper som har hatt det lettest eller vanskeligst under pandemien. Eventuelle forskjeller mellom eldre og yngre yrkesaktive under pandemien er ikke tema for denne undersøkelsen.

I perioden for datainnsamlingen, 4.- 8. oktober 2021, var det relativt lite smitte med 505 nye smittede og 9,8 nye innlagte i sykehus per dag i gjennomsnitt (Folkehelseinstituttet 2021). Det var få begrensninger på arbeidslivet. Regjeringen hadde 25. september opphevet de fleste restriksjonene og innførte det de kalte «normal hverdag med økt beredskap» (Regjeringen 2021). Samfunnet var gjenåpnet og noen oppfattet pandemien som over, selv om det motsatte var uttrykt av Regjeringen.

For mange kunne det være naturlig med tilbakeblikk på hva som hadde skjedd og spørsmålene i denne undersøkelsen prøver å få fram erfaringene med pandemien så langt. Spørsmålene prøver ikke primært å avdekke hvordan seniorenne i arbeidslivet har det i begynnelsen av oktober 2021, før det som skulle vise seg om ikke lenge å bli en ny smittetopp og nye restriktive tiltak.

I tillegg til tilbakeblikk ser vi på endringer gjennom pandemien (spørsmål 2) ved å sammenlikne resultatene fra oktober 2021 med identiske spørsmål i Norsk seniorpolitisk barometer for yrkesaktive fra 2018, 2019 og 2020, og i en undersøkelse fra februar 2021.

Norsk seniorpolitisk barometer

Norsk seniorpolitisk barometer (NSPB) er en årlig kartlegging av seniorpolitiske holdninger i norsk arbeidsliv. Fra 2003 til og med 2019 var det én undersøkelse blant ledere og én blant yrkesaktive hvert år. Fra 2020 går leder- og yrkesaktiveundersøkelsene hvert annet år, men med vesentlig større utvalg enn tidligere. I dette

notatet henter vi data fra undersøkelsene blant yrkesaktive før pandemien (2018 og 2019) og under pandemien (2020). Data samles i august og dels i september hvert år, ved telefonintervju med yrkesaktive 16 år+. Utvalget for dette notatet er yrkesaktive i samme alder som i 'Seniorer og korona' fra oktober 2021 (50-74 år). I 2018 utgjør disse 366 personer, i 2019 383 personer og i 2020 ga det utvidete utvalget 1219 personer i alderen 50-74 år. I 2020, under pandemien, ble intervjuene gjennomført i perioden 3. august til 10. september 2020. I hele den perioden var det et lavt smittetrykk, med 67 nye smittede og 1,9 nye innleggelser per dag i gjennomsnitt (Folkehelseinstituttet 2021).

Omnibus telefonundersøkelse

Den siste undersøkelsen vi henter data fra, er noen spørsmål som Senter for seniorpolitikk bestilte av Ipsos, og som ble gjennomført i en omnibus telefonundersøkelse 25.-27. januar 2021. I disse dagene var smitten også relativt lav, med 338 smittede og 5,4 innlagte per dag i gjennomsnitt (Folkehelseinstituttet 2021). Målgruppen var yrkesaktive 50 år og over. For denne sammenlikningen er det aldergruppen 50-74 år (N=227) som analyseres. Formålet var å undersøke hva det er ved pensjonisttilværelsen en eventuelt gleder eller gruer seg til, hva det er ved det å slutte i jobben en gleder eller gruer seg til, og om det en gleder eller gruer seg til har noen sammenheng med hvor lenge en ønsker å fortsette i yrkeslivet. Noen av spørsmålene var identiske med de andre undersøkelsene vi sammenlikner med.

Pandemien har endret seg mye i smittebyrde, sykehusinnleggelser og dødelighet underveis. Vi har data fra ulike perioder, men ikke fra perioder med de høyeste smittebyrdene som mars/april 2020, mars/april 2021 og november/desember 2021.

Spørsmålene vi stilte i oktober 2021, da smittetrykket var relativt lavt, gjelder imidlertid opplevelser underveis i pandemien, i tilbakeblikk. Sitasjonen når intervjuene ble foretatt vil kunne påvirke svarene, også i de faser av pandemien vi stilte spørsmål om arbeidshverdagen for å sammenlikne med andre faser. Resultatene kunne vært annerledes om vi hadde hatt data fra fasene med størst smittebyrde og de sterkeste restriksjonene.

Resultater

1. Hvordan har seniorer opplevd arbeidssituasjonen under pandemien?

For å belyse dette spørsmålet, stilte vi følgende spørsmål til respondentene i webundersøkelsen oktober 2021:

I hvilken grad har du opplevd følgende i løpet av pandemien?

- Økt ensomhet i jobben
- For mye bruk av digitale verktøy
- Engstelse for egen helse/smittesituasjon
- Økt arbeidspress
- At jobben min ble mindre verdsatt

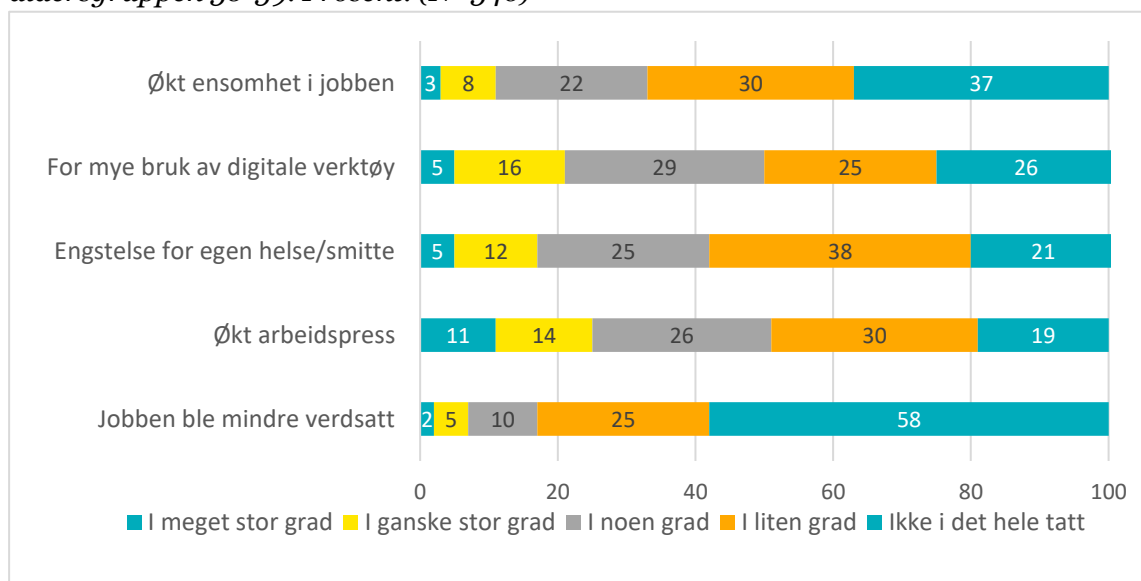
(I meget stor grad / i ganske stor grad / i noen grad / i liten grad / ikke i det hele tatt/vet ikke, ønsker ikke å svare)

Vi har også spurt om en annen viktig belastning:

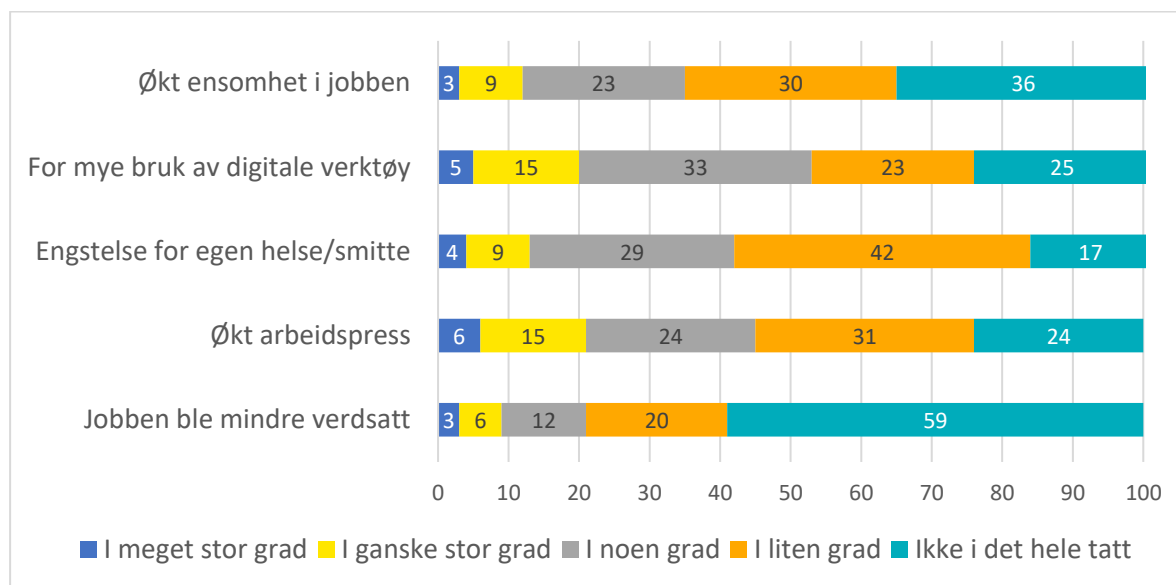
Har du vært permittert fra jobben under pandemien? (Ja / nei)

Det kan naturligvis være en rekke andre måter pandemien har preget arbeidssituasjonen for seniorer på. De måtene vi har spurt om er altså ikke en uttømmende liste, men basert på det vi hadde fanget opp som utbredte opplevelser. Det kan også være positive opplevelser under pandemien som vi ikke fanger opp i denne undersøkelsen, f.eks. knyttet til bruk av hjemmekontor.

Figur 1. I hvilken grad har du opplevd følgende i løpet av pandemien? Svarfordeling for aldersgruppen 50-59. Prosent. (N=546)

Figur 2. I hvilken grad har du opplevd følgende i løpet av pandemien? Svarfordeling for aldersgruppen 60-74 år. Prosent. (N=575)

Stort sett oppgir flertallet av de yrkesaktive seniorenne at de i liten grad eller ikke i det hele tatt har hatt de opplevelsene som vi har spurt om. Det gjelder særlig økt ensomhet i jobben og at jobben ble mindre verdsatt, der henholdsvis 66-67 prosent og 79-83 prosent sier at de i liten grad eller ikke i det hele tatt har opplevd dette (figur 1 og figur 2).

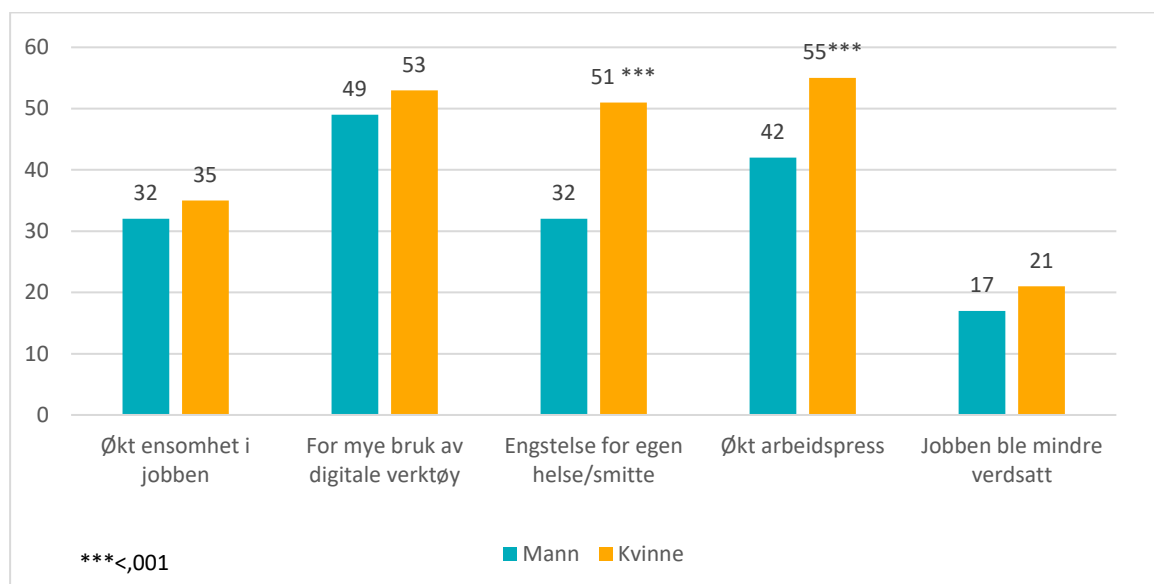
Når det gjelder for mye bruk av digitale verktøy, er det 50 prosent av de yngste og 53 prosent av de eldste som *har* opplevd dette i meget stor, ganske stor eller i noen grad. Økt arbeidspress er det 51 prosent av de yngste og 45 prosent av de eldste som har opplevd, mens 42 prosent i begge aldersgruppene har opplevd engstelse for egen helse eller smittesituasjonen.

Det er små forskjeller mellom aldersgruppen 50-59 år og 60-74 år. Derfor behandler vi 50-74 år samlet i den videre framstillingen der vi skal bryte dataene ned på sektor, bransje, yrkesgruppene sykepleier og lærer, utdanning, sivilstand og bosted.

Variasjoner i hvordan yrkesaktive seniorer har opplevd arbeidshverdagen gjennom pandemien

Er det forskjeller i hvordan kvinnelige og mannlige seniorer har opplevd arbeidssituasjonen under pandemien?

Figur 3. I hvilken grad har du opplevd følgende i løpet av pandemien? Andel som svarer i meget stor grad, i stor grad eller i noen grad fordelt på kjønn. Prosent. (N= 1106-1121)

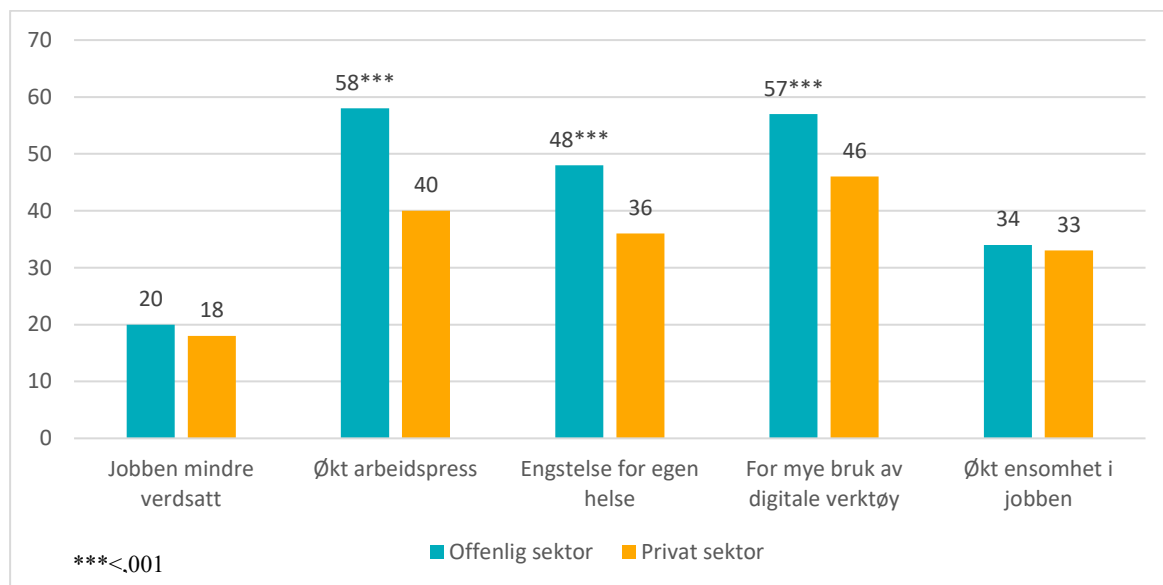
Kvinner har opplevd engstelse for egen helse og smittesituasjonen og økt arbeidspress i større grad enn menn, henholdsvis 51 prosent og 32 prosent som har opplevd engstelse for egen helse/smittesituasjon og 55 prosent og 42 prosent som har opplevd økt arbeidspress (figur 3).

Kjønnsforskjellene på disse to områdene er statistisk signifikante. Dette kan henge sammen med at kvinner er overrepresenterte i yrker som har vært i «frontlinjen» gjennom pandemien som sykepleiere og lærere. Majoriteten av disse jobber i offentlig sektor.

Vi skal se hvordan opplevelsen av de forholdene vi har spurt om fordeler seg mellom offentlig og privat sektor.

Er det forskjeller i hvordan seniorer i offentlig og privat sektor har opplevd arbeidssituasjonen under pandemien?

Figur 4. I hvilken grad har du opplevd følgende i løpet av pandemien? Andel som svarer i meget stor grad, i stor grad eller i noen grad fordelt på sektor. Prosent. (N=1103-1118)

Senioransatte i offentlig sektor har oftere opplevd økt arbeidspress, for mye bruk av digitale verktøy og engstelse for egen helse enn senioransatte i privat sektor. Forskjellene, som er statistisk signifikante er henholdsvis 58 prosent og 40 prosent, 57 prosent og 46 prosent og 48 prosent og 36 prosent (figur4).

I avsnittet over så vi at kvinner i større grad enn menn har opplevd engstelse for egen helse/smittesituasjon og økt arbeidspress og at dette muligens kan ha sammenheng med at kvinner er overrepresentert i utsatte yrker i offentlig sektor. Denne mulige sammenhengen synes imidlertid ikke å være til stede når det gjelder engstelse for egen helse/smitte-situasjonen. Kvinner i privat sektor har i like stor grad som kvinner i offentlig sektor opplevd engstelse for egen helse/smittesituasjon.

For menn gjør sektortilhørigheten utslag ved at menn som jobber i offentlig sektor er mer engstelige for egen helse/smitte enn menn i privat sektor. Når det gjelder økt arbeidspress er det særlig kvinner i offentlig sektor som har opplevd dette (62 prosent av kvinnene og 50 prosent av mennene) (tabell ikke vist). I privat sektor er kjønnsforskjellene små i opplevelsen av økt arbeidspress.

Permitteringer i privat sektor

Resultatene i figur 4 tyder på at pandemien har gitt seniorer i offentlig sektor de største utfordringene. Dette inntrykket endrer seg noe når vi trekker inn andel som har opplevd å bli permittert i løpet av pandemien.

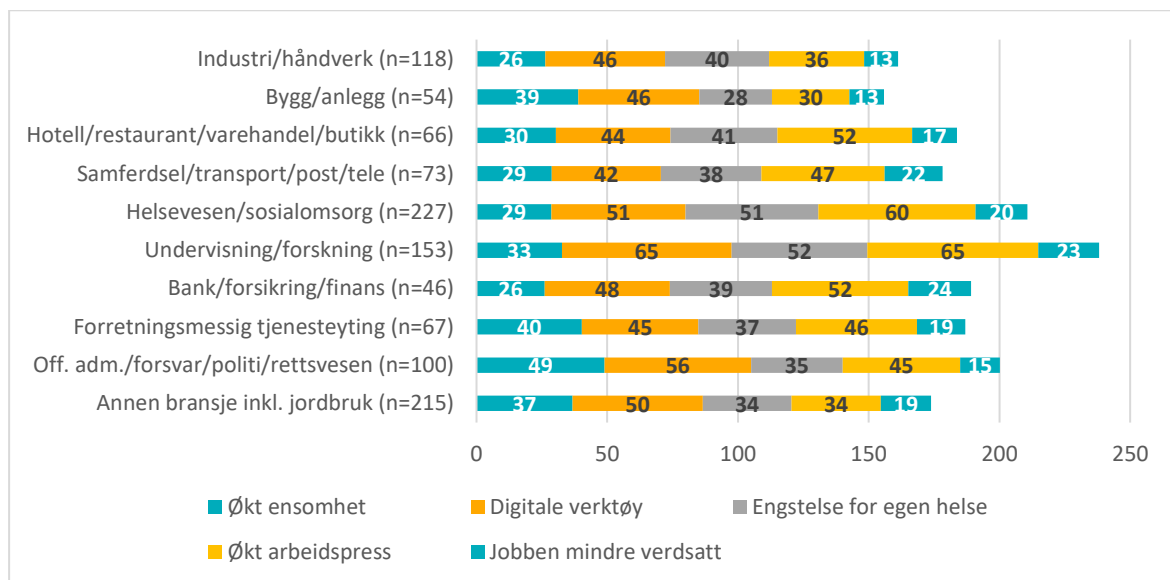
I alt er det 11 prosent som svarer ja på spørsmålet: 'Har du vært permittert fra jobben under pandemien?'. I privat sektor er det 17 prosent som svarer ja mot 3 prosent i offentlig sektor ($p < ,001$). Permitteringer har med andre ord vært et problem først og fremst for privat ansatte.¹

Det er særlig innen 'hotell, restaurant, varehandel, butikk' (33 prosent), 'samferdsel, transport, post, tele' (25 prosent) og i 'bygg og anlegg' (20 prosent) at mange av seniorene har opplevd å bli permittert i løpet av pandemien.

Er det forskjeller i hvordan seniorer i ulike bransjer har opplevd arbeidssituasjonen under pandemien?

I datamaterialet har vi slått sammen hotell, restaurant og servering med varehandel, butikk, og jordbruk sammen med «annen bransje» siden det er for få senior respondenter i hotell/restaurant/servering og i jordbruk til å behandle disse kategoriene hver for seg.

Figur 5. I hvilken grad har du opplevd følgende i løpet av pandemien? Andel som svarer i meget stor grad, i stor grad eller i noen grad fordelt på bransjer. Prosent. (N= 1106-1121)

Ansatte seniorer i undervisning/forskning har oftest opplevd problematiske arbeidssituasjoner. Særlig er det for mye bruk av digitale verktøy og økt arbeidspress

¹ Statsansatte kan ikke bli permittert, og det er heller ikke vanlig å bruke permitteringer i kommunesektoren ([www. delta.no](http://www.delta.no) Korona og permittering. En veileder for deg som er tillitsvalgt). De 3 prosentene av ansatte i offentlig sektor som har vært permittert, kan ha vært ansatt i privat sektor da de ble permittert (max 0,4 prosent som har skiftet jobb i perioden), eller de kan være ansatt i halvoffentlige virksomheter og oppfatte seg som ansatt i stat eller kommune.

som er hyppigst opplevd i denne bransjen. Deretter følger helsevesen/sosialomsorg og offentlig administrasjon/politi/forsvar med store andeler som har opplevd problematiske arbeidssituasjoner.

Når vi summerer andelene som har opplevd de fem utfordringene vi har spurt om (figur 4) og legger til andelene som har opplevd å bli permittert fra jobben, er det fortsatt undervisning/forskning som kommer på topp med summerte andeler på 241, deretter helsevesen/sosialomsorg med 219, og på samme nivå hotell/restaurant/varehandel/butikk med 217.

På neste nivå finner vi samferdsel/transport/post/tele (203), offentlig administrasjon/forsvar/politi (201), forretningsmessig tjenesteyting (199) og bank/forsikring/finans (189) og «annen bransje» (187). Nederst finner vi bygg/anlegg (176) og industri/håndverk (170).

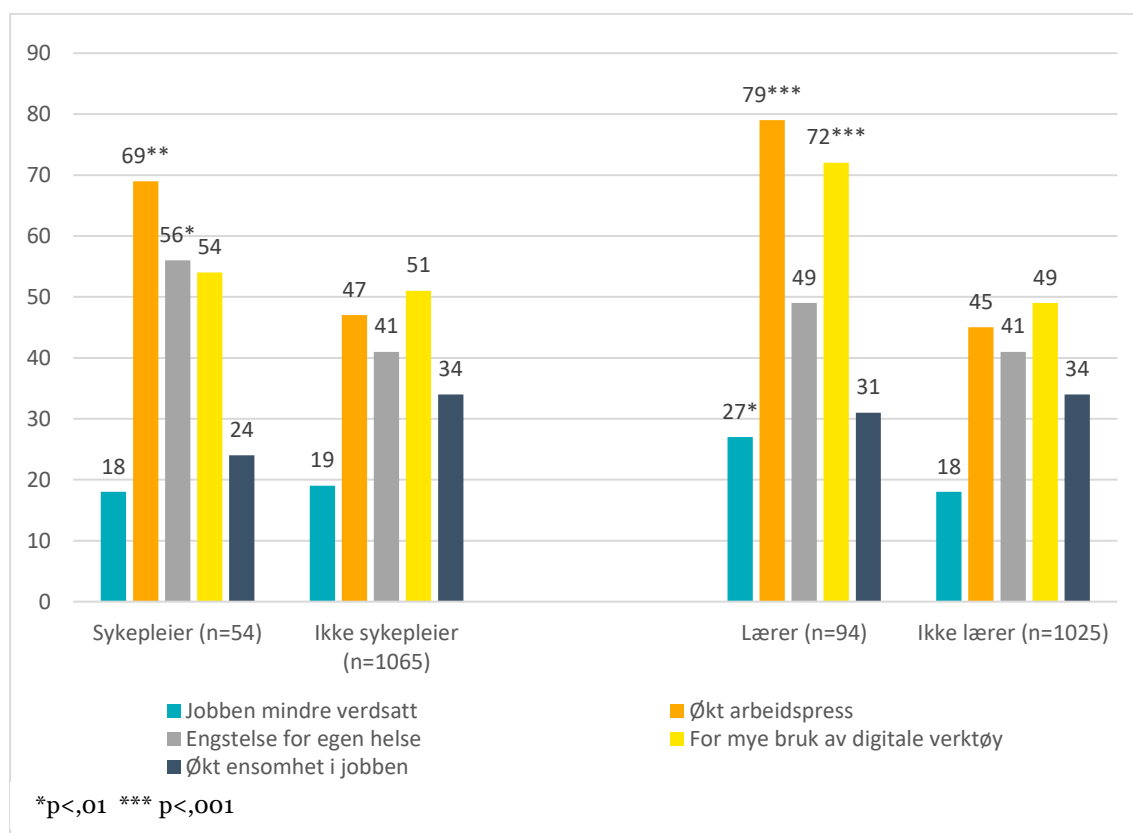
Denne illustrasjonen med summering av andeler med ulike utfordringer gir en jevnere fordeling mellom offentlig og privat sektor, enn når vi ser bort fra de som har opplevd permitteringer i løpet av pandemien. Seniorer i de fleste bransjer har opplevd problemer på jobben i forbindelse med pandemien, men omfanget og typen problemer varierer mye.

Hvordan har seniorer i yrkesgruppene sykepleier og lærer opplevd arbeidssituasjonen under pandemien?

Sykepleiere/helsearbeidere og lærere/barnehagelærere er blant de yrkesgruppene som kanskje har fått konsekvenser av pandemien tettest på seg. I tillegg er ansatte i hotell og restaurant også utsatt, men som tidligere nevnt, har vi ikke tilstrekkelig antall respondenter til å si noe om den gruppen.

Innen bransjene undervisning/forskning har vi spurt om en jobber som lærer (barnehage, grunnskole eller videregående skole) og innen helsevesen/sosialomsorg har vi spurt om en jobber som sykepleier. Figur 6 viser forskjellene i de opplevde følgene etter om en jobber som sykepleier eller lærer.

Figur 6. I hvilken grad har du opplevd følgende i løpet av pandemien? Andel som svarer i meget stor grad, i stor grad eller i noen grad fordelt på sykepleier/ikke sykepleier og lærer/ikke lærer. Prosent. (N= 1106-1121)

Det er noe ulikt hvordan sykepleiere og lærere har opplevd arbeidssituasjonen under pandemien. Begge gruppene skiller seg imidlertid ut med mange seniorer som har opplevd økt arbeidspress, henholdsvis 69 prosent for sykepleiere mot 47 prosent for ikke sykepleiere og 79 prosent for lærere mot 45 prosent for ikke lærere (figur 6).

Lærere har i større grad opplevd for mye bruk av digitale verktøy enn ikke-lærere (72 prosent mot 49 prosent) og sykepleiere har i større grad opplevd engstelse for egen helse/ smittesituasjonen enn ikke-sykepleiere (56 prosent mot 41 prosent).

Det er også en del flere seniorlærere enn andre seniorer (henholdsvis 27 prosent og 18 prosent) som har opplevd at jobben ble mindre verdsatt, selv om det er et mindretall som har opplevd det. På bakgrunn av innspill fra lærere i media kan det synes som at lærere har blitt satt i frontlinjen samtidig som de opplever å ikke få tilstrekkelig smittevern. Samfunnets generelle smittevernregler er i mindre grad gjennomført i skolen, for elevene og dermed også for lærerne. I hvilken grad dette er bakgrunnen for at noen lærere føler seg mindre verdsatt under pandemien, trenger nærmere undersøkelser.

Blant sykepleierne kan vi også se noen aldersforskjeller; det kan synes som at sykepleiere i aldersgruppen 60-74 år har opplevd økt arbeidspress i noe mindre grad enn aldersgruppen 50-59 år, hhv, 59 prosent og 82 prosent (tabell ikke vist).

Variasjoner etter andre kjennetegn

I hovedsak er det små forskjeller i hvordan yrkesaktive seniorer har opplevd de følgene vi har spurt om etter kjennetegnene utdanningsnivå, sivilstand og bosted.

Tabell 1. I hvilken grad har du opplevd følgende i løpet av pandemien? Andel som svarer i meget stor grad, i stor grad eller i noen grad etter utdanningsnivå. Prosent (N).

	Videregående nivå (354)	Universitet/høg- skole nivå 1 (334)	Universitet/høg- skole nivå 2 (425)
Økt ensomhet i jobben	26***	34	39
For mye bruk av digitale verktøy	42***	52	57
Engstelse for egen helse/smitte	43	42	40
Økt arbeidspress	39***	53	51
Jobben ble mindre verdsatt	14*	22	20

De med lavest utdanning (videregående nivå) har likevel i mindre grad opplevd økt ensomhet i jobben, for mye bruk av digitale verktøy, økt arbeidspress og også i mindre grad at jobben har blitt mindre verdsatt (tabell 1).

Vi har også informasjon om sivilstand og bosted. Enslige har opplevd mer engstelse for egen helse eller smittesituasjonen enn gifte/samboende (50 prosent mot 39 prosent) Hvor man bor (storby, mindre by, tettsted eller på landet) viser ingen tydelige forskjeller.

Hvordan var det i oktober 2021?

I spørreundersøkelsen spurte vi om hvordan yrkesaktive seniorer hadde opplevd arbeidssituasjonen under pandemien og også om hvordan situasjonen «er i dag» (på intervju tidspunktet i oktober 2021). Tabell 2 viser svarfordelingen for de som har opplevd de følgene vi har spurt om, i meget stor grad, i ganske stor grad eller i noen grad.

Tabell 2. Situasjonen i dag (oktober 2021) sammenlignet med tidligere under pandemien for de som har hatt ulike opplevelser av arbeidssituasjonen under pandemien. Prosent (N).

	Bedre	Samme	Verre	Sum (N)
Økt ensomhet i jobben (34 prosent)	71	28	0	100 (373)
For mye bruk av digitale verktøy (51 prosent)	46	54	1	100 (564)
Engstelse for egen helse/smitte (42 prosent)	64	36	0	100 (464)
Økt arbeidspress (48 prosent)	37	60	3	100 (537)
Jobben ble mindre verdsatt (19 prosent)	26	71	2	100 (208)

Det er få som har det verre i oktober 2021 enn tidligere i pandemien. Over halvparten av de som har opplevd for mye bruk av digitale verktøy eller økt arbeidspress opplever imidlertid at det er det samme i oktober 2021 (54 prosent og 60 prosent). Også blant det mindretallet som har opplevd at jobben ble mindre verdsatt, opplever flertallet (71 prosent) at det er det samme i oktober 2021.

Oppsummering spørsmål 1

Hvordan har seniorer opplevd arbeidssituasjonen under pandemien?

Det ser ikke ut til at yrkesaktive seniorer i alderen 50-74 år i stor grad har hatt de opplevelsene under pandemien som vi har spurt om. Når det gjelder for mye bruk av digitale verktøy har imidlertid 53 prosent av dem mellom 60 og 74 år og 50 prosent i alderen 50-59 år, opplevd dette i meget stor, i ganske stor eller i noen grad.

Ved siden av for mye bruk av digitale verktøy, er det økt arbeidspress og engstelse for egen helse som det er vanligst at seniorenene har opplevd. Det er fra 42 til 51 prosent som har opplevde dette. Kvinner har i større grad enn menn opplevd økt arbeidspress og engstelse for egen helse. Ansatte i offentlig sektor har oftere opplevd økt arbeidspress, for mye bruk av digitale verktøy og engstelse for egen helse. Særlig har sykepleiere og lærere opplevd økt arbeidspress.

Lærere har i tillegg opplevd for mye bruk av digitale verktøy, mens sykepleiere har i større grad opplevd engstelse for egen helse eller smittesituasjon. Lærere er den yrkesgruppen som i størst grad har opplevd at jobben deres har blitt mindre verdsatt under pandemien, men også blant lærerne utgjør disse et mindretall.

Ansatte i privat sektor har, i mindre grad enn ansatte i offentlig sektor, opplevd økt arbeidspress, for mye bruk av digitale verktøy og engstelse for egen helse. Til gjengjeld har en betydelig andel av seniorer i privat sektor opplevd i bli permittert i

løpet av pandemien. Det gjelder særlig innen hotell/restaurant/varehandel og innen samferdsel/transport/post/tele.

Alt i alt har seniorer i de fleste bransjer opplevd noen problemer på jobben i forbindelse med pandemien, men omfanget og typen problemer varierer mye mellom ulike bransjer. Samlet sett synes seniorer i undervisningssektoren i størst grad å ha opplevd de omstendighetene vi har spurt om. Deretter følger seniorer i helsesektoren og i hotell, restaurant og varehandel.

2. Har arbeidsglede og ønsker om å jobbe eller tre ut av arbeidslivet endret seg gjennom pandemien?

Tiltakene under pandemien har i stor grad påvirket arbeidslivet. En ting er de generelle tiltakene med håndvask, spriting, meteren og begrensning av antall kontakter hjemme og i fritids- og kulturaktiviteter. Disse tiltakene griper også inn i arbeidslivet, om enn i ulik grad for ulike yrker. I tillegg kommer krav om hjemmekontor, digitale møter og for noen nedstengning med permitteringer. Den økende bruken av digitale arbeidsmåter kan ha vært en ekstra utfordring for seniorer i arbeidslivet.

Fersk forskning tyder imidlertid på at senioren i arbeidslivet har mestret den økte digitaliseringen like bra som yngre arbeidstakere (Grødem 2020). Grødem fant også at eldre arbeidstakers jobbmotivasjon hadde endret seg lite fram til slutten av mai 2020 da intervjuene til denne undersøkelsen ble gjennomført (Grødem 2020). Likevel vil slike endringer kunne bli tydeligere og øke etter hvert som pandemien varer og restriksjoner strammes til, lettes og strammes til igjen. Det er ikke urimelig om noen går lei og at arbeidstakere som har mulighet for pensjonering innen overskuelig tid kan komme til å vurdere tidlig pensjonering og yrkesavgang.

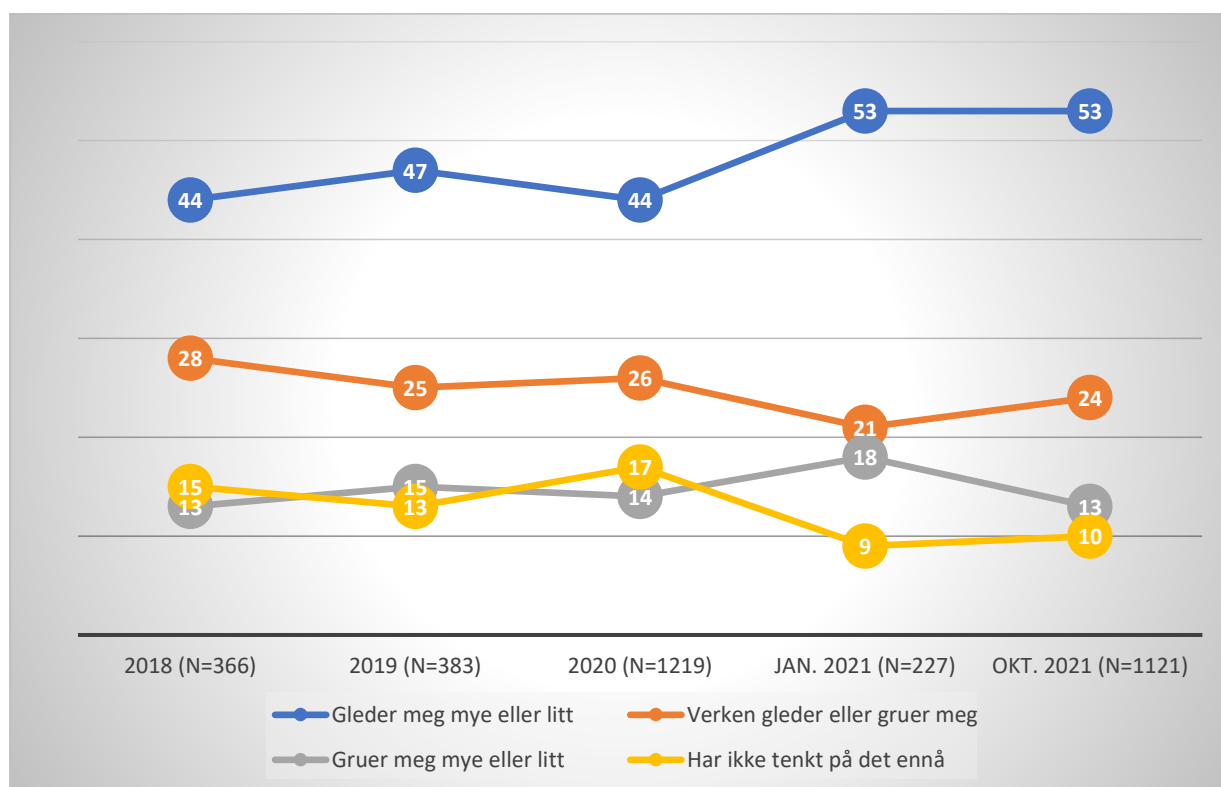
Vi skal på ulike måter nærme oss spørsmålet om senioren har endret oppfatninger om jobben sin og om de har endret sine ønsker om yrkesavgang underveis i pandemien.

Først skal vi se på mulige endringer i hvor mye senioren gleder eller gruer seg til å tre helt ut av arbeidslivet som pensjonist. Fra Norsk seniorpolitisk barometer (NSPB) tar vi med observasjoner fra før pandemien (2018 og 2019) og i pandemien (2020). Videre tar vi med data fra omnibusundersøkelsen i januar 2021 og fra 'Seniorer og korona' i oktober 2021 (figur 7). Resultatene fra oktober 2021 er vektet for å nøytralisere en overrepresentasjon av aldersgruppen 60-74 år.

Det er ubetydelige forskjeller fra før pandemien (2018 og 2019) til under pandemien (2020) når det gjelder å glede eller grue seg til å gå av med pensjon og tre helt ut av arbeidslivet. Men når vi kommer til januar 2021 skjer det en markant og statistisk signifikant økning fra 44 prosent til 53 prosent ($p < ,05$) som gleder seg til å tre helt ut av arbeidslivet. Andelen er på samme høye nivå i oktober 2021 (53 prosent). En mulig forklaring eller feilkilde kan være at selv om spørsmålet er helt identisk i de to undersøkelsene i 2021 som i NSPB i 2018 og 2019, så står spørsmålene i en ulik sammenheng og vil kunne påvirkes av det. Men de to undersøkelsen i 2021 som gir samme resultat, er minst like forskjellige seg imellom som de er forskjellige fra NSPB.

Undersøkelsen i oktober 2021 er en web-undersøkelse med spørreskjema på internett, mens den i januar 2021 er en telefonundersøkelse som dessuten inngår i en omnibus med andre typer spørsmål som ikke har med seniorer i arbeidslivet å gjøre. Trass i at spørsmålet står i ulike sammenhenger, gir det altså samme resultat, hvilket kan tyde på at sammenhengen betyr mindre for svarfordelingen enn selve substansen i spørsmålet.

Figur 7. Gleder eller gruer du deg til å gå av med pensjon, dvs. å tre helt ut av arbeidslivet? Yrkesaktive 50-74 år. NSPB 2018, 2019 og 2020. Omnibus 2021 (januar) og 'Seniorer og korona' 2021 (oktober) vektet. Prosent (N)

En annen forklaring på den manglende endringen fra 2019 til 2020 kan ligge i at intervjuene foregikk i august (og fram til 10. september), i en periode med lav smittebyrde som hadde vart helt fra mai. Begrensningene som følge av pandemien var mindre tydelige enn i januar 2021. Mens smittetallene i perioden mai- august

2020 stort sett lå godt under 50 nye tilfeller per dag, var det utover høsten 2020 og vinteren 2021 stort sett over 500 per dag (Folkehelseinstituttet 2021).

Dette kan bety at i august 2020 var situasjonen slik at det ikke var noen ekstra tilskyndelse for seniorene til å orientere seg i retning av tidlig pensjonering.

I januar 2021 hadde pandemien vart lenger og flere kunne blitt lei bare på grunn av varigheten på pandemien. Samtidig ble det i januar 2021 iverksatt sterkere begrensninger, blant annet hjemmekontor, antallsbegrensninger i butikker, sjenkebegrensninger og et par uker med rødt nivå på ungdomsskoler og videregående skoler (Regjeringen 2021).

I oktober 2021 kunne det, etter ytterligere ni måneder med pandemi, være enda mer grunn til å ha gått lei, men det ser vi ikke tegn til i andelen som gleder seg til å tre ut av arbeidslivet. Smittebyrden var omtrent den samme i 4.-8. oktober 2021 som i slutten av januar, men de fleste restriksjonene var nettopp avviklet (25. september), uten at det ser ut til å ha redusert andelen som gleder seg til å slutte i arbeidslivet.

Både i januar 2021 og i oktober er det 53 prosent som gleder seg til å slutte i arbeidslivet. Det forhindrer ikke at det kan ha vært endringer imellom våre observasjoner. Slik som pandemien har gått i bølger, kan orienteringen i retning pensjonering også ha gått i bølger, uten at vi har kunnet fange det opp med de få observasjonstidspunktene vi har.

Vi skal i det videre se på endringer i svarene på fire spørsmål. Disse spørsmålene har vi ikke spurt om i januar 2021, og står igjen med observasjoner i fire perioder: august 2018, august 2019, august 2020 og oktober 2021. Vi har med andre ord to observasjoner før pandemien og to under pandemien. Spørsmålene er:

- *Gleder du deg til å gå på jobben? (alltid/av og til/sjelden/aldri)*
- *Hender det at du blir sliten av jobben? (alltid/av og til/sjelden/aldri)*
- *Hvor viktig vil du si at ditt arbeid er for deg nå for tiden? (meget viktig/ganske viktig/mindre viktig/ikke viktig)*
- *Ved hvilken alder kunne du tenke deg å tre helt ut av arbeidslivet, hvis du selv kunne velge helt fritt?*

Tabell 3. Endringer i forhold til jobben. Yrkesaktive 50-74 år. NSPB 2018, 2019, 2020, og 'Seniorer og korona' oktober 2021. Prosent (N). Ønsket avgangsalder, gjennomsnitt.

	2018 ¹ (366)	2019 ¹ (383)	2020 ¹ (1219)	2021 ² § (1121)
Gleder meg alltid til å gå på jobben	71	66	72	***61
Blir av og til eller alltid sliten av jobben	79	79	77	81
Arbeidet er meget viktig for meg nå	52	53	57	***45
Ønsket avgangsalder, hvis jeg kunne velge helt fritt	66,6 år	66,4 år	65,9 år	***64,7 år

***p < .001 ¹august ²oktober § vektet

Flertallet av seniorene gleder seg alltid til å gå på jobben (tabell 3), og det er flere av seniorene enn av yngre yrkesaktive som alltid gleder seg til å gå på jobben (Ipsos 2020). Gjennom pandemien ser vi det samme mønsteret som for andel som gleder seg å slutte (figur 7). Det er små endringer til og med august 2020 (72 prosent), men til oktober 2021 har det blitt betydelig færre seniorer som alltid gleder seg til å gå på jobben (61 prosent).

Det samme mønsteret viser seg for andel som sier at jobben er meget viktig for dem nå for tiden: Små endringer fram til 2020 (57 prosent), og en betydelig nedgang til oktober 2021 (45 prosent). Jobben ser ut til å ha blitt mindre viktig for seniorene.

Også gjennomsnittlig ønsket avgangsalder har endret seg etter det samme mønsteret, fra 65,9 til 64,7 år fra 2020 til 2021. Nedgangen fra 2020 til 2021 er en tydelig forsterkning av en nedadgående trend som er synlig allerede fra 2015 (Ipsos, 2020).

Andelen som er sliten av jobben har derimot ikke endret seg siden før pandemien. Det er rundt 80 prosent av seniorene som alltid eller av og til blir sliten. De aller fleste av disse svarer 'av og til'. Heller ikke når vi ser på de 9 til 14 prosentene som sier at de 'alltid' blir sliten av jobben, er det noen tydelige forskjeller over tid.

Det er ellers grunn til å nevne at seniorene ikke blir mer slitne enn yngre arbeidstakere, f.eks. var det i 2020 12 prosent av de over 60 år og 15 prosent av tjuåringene som alltid ble slitne av jobben. Dette, som strider imot hva mange tror

om seniorer i arbeidslivet, bekreftes av andre undersøkelser (Herlofson & Hellevik 2019).

Vi finner med andre ord at et godt stykke ut i pandemien (oktober 2021) er det tegn til at arbeidet har fått mindre betydning for seniorene, at færre gleder seg til å gå på jobben og at de gjennomsnittlig kunne ønske å slutte tidligere enn før pandemien også sammenliknet med noen måneder inn i pandemien (august 2020). Dette vil kunne føre til at flere velger tidligere yrkesavgang enn de ville gjort uten pandemien.

I USA har man observert at andelen 55 + som har trekt seg ut av arbeidsmarkedet har økt under pandemien (PEW Research Institute 2021). Det var også en lavere andel som ser for seg å jobbe forbi 62-årsdagen sin i juli 2021 enn året før og andelen er den laveste siden 2014 (Federal Reserve Bank of New York 2021).

I England uttrykker Centre for Ageing Better bekymring for at arbeidstakere over 50 år i mindre grad kommer tilbake i jobb igjen etter arbeidsledighet. Sysselsettingen er på vei opp igjen etter fallet på grunn av pandemien, men det gjelder i mindre grad for de over 50 år. Situasjonen har blitt kalt the 'great retirement', en pensjonering på grunn av pandemien der mange eldre ikke opplever yrkesavgangen som frivillig (Chaplain 2021).

Ennå (3. kvartal 2021) er det imidlertid ikke noen slike endringer å spore i sysselsettingsstatistikken i Norge. Yrkesdeltakelsen har vært relativt stabil og heller gått litt opp i det siste også blant seniorene (SSB Statistikkbanken Tabell 03778). Det er ikke rimelig å vente store og umiddelbare utslag i sysselsettingen av at seniorer 50-74 år de siste månedene synes å ha orientert seg mer i retning av yrkesavgang. Men det er grunn til å være oppmerksom på at det kan komme utslag i form av tidligere yrkesavgang i tiden framover, dersom trenden ikke snur.

Endringene er tydeligst i undervisningssektoren

Undervisningssektoren, som i undersøkelsen fra 2021 består av 60 prosent lærere, er den bransjen som viser de tydeligste endringene fra før pandemien (2018 og 2018) til i pandemien (oktober 2021). Før pandemien var det 39 prosent av seniorene i undervisningssektoren som gledet seg til å slutte helt i arbeid. Denne andelen var steget til 62 prosent i 2021 ($p < ,001$). Gjennomsnittet for alle bransjer var en økning fra 46 prosent til 53 prosent ($p < ,01$). Det var også en signifikant økning i interessen for å slutte helt blant seniorer i industri og håndverk, fra 41 prosent til 57 prosent ($p < ,05$). I de andre bransjene var det mindre endringer.

Det var også størst endring i undervisningssektoren i andel som alltid gledet seg til å gå på jobben, fra 77 prosent før pandemien til 58 prosent i oktober 2021 ($p < ,001$). I ingen andre bransjer var det signifikante endringer, og for alle bransjene under ett, var endringen fra 68 prosent til 61 prosent ($p < ,05$).

Økningen i andel som gleder seg til å slutte i arbeid og nedgangen i andelen som gleder seg til å gå på jobben synes ikke å ha sammenheng med at flere av seniorene føler seg slitne. De svarene vi har fått tyder ikke på at slitenhet er en viktig faktor i

denne sammenhengen, i tabell 3 så vi at endringen var ubetydelig fra 79 prosent til 81 prosent. Ikke i noen av bransjene finner vi signifikante endringer i opplevelsen av slitenhet, heller ikke i undervisningssektoren.

Jobben oppleves å ha blitt mindre viktig for mange seniorer i undervisningssektoren, fra 56 prosent til 40 prosent som sier at arbeidet er meget viktig for dem ($p < ,05$), mot henholdsvis 53 prosent og 45 prosent for alle bransjene under ett. Samferdselssektoren avviker fra de andre med en betydelig endring i motsatt retning, fra 40 prosent som sier at arbeidet er meget viktig før pandemien, til 59 prosent som sier det samme i oktober 2021 ($p < ,05$), uten at vi har noen god forklaring på dette.

Undervisningssektoren skiller seg også ut når det gjelder endring i ønsket avgangsalder, fra 66,6 år som gjennomsnitt i 2018/2019 til 63,9 år i oktober 2021 ($p < ,05$), mot endringen fra 66,5 år til 64,7 år i alle bransjene under ett ($p < ,05$). Det er enda større endring i kategorien 'annen bransje', fra 68,0 år til 64,7 år ($p < ,05$). Vi vet ikke hvilke yrker som inngår i 'annen bransje'. Muligens vil mange av dem som arbeider med kultur, underholdning, sport og fritid, plassere seg i kategorien 'annen bransje'. Dette er yrker som i stor grad har opplevd restriksjoner og begrensninger på grunn av pandemien, og den betydelige nedgangen i ønsket avgangsalder kan være et uttrykk for det. Imidlertid er det ingen andre indikasjoner i våre resultater på at seniorer i 'annen bransje' har vært spesielt utsatt. Vi trenger mer presise data for å kunne si noe nærmere om seniorer innen kategorien «annen bransje».

Oppsummering spørsmål 2

Har arbeidsglede og ønsker om å jobbe eller tre ut av arbeidslivet endret seg gjennom pandemien?

Etter 19 måneder i pandemien (oktober 2021) synes seniorene i arbeidslivet å ha mindre interesse for fortsatt arbeid enn de hadde før pandemien (2018 og 2019). Dette kommer til uttrykk ved at flere gleder seg til å slutte i arbeid, færre gleder seg til å gå på jobben, færre synes arbeidet er meget viktig for dem, og i 2021 ønsker de i gjennomsnitt en lavere avgangsalder, hvis de kunne velge helt fritt. Nedgangen i interessen synes å ha funnet sted en gang etter de første fem månedene av pandemien. Vi ser tendenser til nedgang i interessen etter ca. ti måneder. Vi har for få observasjoner til å tidfeste nøyere, og må ta forbehold om at vi har litt ulike datakilder.

Det synes imidlertid som at påkjenninger ved pandemien bygger seg opp over tid. Den korte perioden fra gjenåpningen 25. september 2021 fram til intervjuingen 4.-8. oktober synes ikke å ha fjernet påkjenningen eller å ha brakt tilbake den samme interessen for fortsatt arbeid som før pandemien. Den nye bølgen fra november 2021,

med nye restriksjoner fra midten av desember vil kunne belaste seniorenns interesse for fortsatt arbeid ytterligere.

Det er imidlertid, i oktober 2021, fortsatt slik at interessen for arbeid blant seniorenne er stor og at den noe svekkete interessen for fortsatt arbeid ennå ikke har gitt seg utslag i sysselsettingsstatistikken.

Men resultatene vi har presentert i dette notatet gir grunn til skjerpet oppmerksomhet rundt hvordan seniorennes arbeidssituasjon framover kan bidra til å motvirke at flere forlenger sin yrkeskarriere. Særlig ser det ut til å være behov for å ha en skjerpet oppmerksomhet på undervisningssektoren.

Avslutning og konklusjon

I tillegg til mulige begrensinger som ligger i at vi sammenlikner data fra ulike kilder og ikke har observasjoner fra de høyeste smittetoppene, vil vi understreke at dette notatet handler om seniorennes arbeidshverdag under pandemien. Yngre yrkesaktives arbeidshverdag er selvsagt like viktig og kan trenge egne studier. I Norsk seniorpolitisk barometer i august 2022 vil yrkesaktive i alle aldre være med og vi kan da sammenlikne ulike aldersgruppers reaksjoner på pandemien, forhåpentlig bare i tilbakeblikk når vi kommer så langt.

Mye av det vi har funnet dreier seg ikke nødvendigvis om alder, og tiltak som kan være bra for yngre vil også kunne være bra for eldre og omvendt. En forskjell mellom seniorer og yngre er imidlertid at seniorenne kan ha lettere tilgang til veier ut av arbeidslivet gjennom selvvalgt tidlig pensjonering.

Alt i alt gir de resultatene vi har diskutert i dette notatet grunnlag for følgende konklusjoner:

- Flertallet av seniorenne i arbeidslivet synes å ha greid seg bra gjennom pandemien til nå.
- Noen seniorer, særlig lærere og sykepleiere, har opplevd økt arbeidspress, engstelse for egen helse og smitte på grunn av jobben, og for mye bruk av digitale verktøy.
- Utover i pandemien kan vi spore en økt interesse blant seniorenne, og særlig i undervisningssektoren, for å tre ut av arbeidslivet.
- Det er grunn til å følge med på økt tidligpensjonering som en mulig følge av endrete arbeidsforhold for seniorenne under pandemien, samt å ha en beredskap for å iverksette tiltak om så skjer.

Referanser

Chaplain, K. (2021) What is the 'great retirement', and should we be worried? Centre for Ageing Better. <https://ageing-better/org.uk/>

Federal Reserve Bank of New York (2021) SCE Labor Market Survey July 2021. <https://www.newyorkfed.org/microeconomics/sce/labor#/>

Folkehelseinstituttet (2021) Statistikk om coronavirus og covid-19. <https://www.fhi.no/sv/smittestomme-sykdommer/corona/dags--og-ukerapporter/dags--og-ukerapporter-om-koronavirus/>

Grødem, A. S. (2020) Eldre arbeidstakere med ny teknologi. Kommunikasjon og motivasjon i arbeidslivet under koronatiltakene. Rapport 2020:11. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Herlofson, K. & Hellevik, T. (2019) Eldre i arbeidslivet – slitenhet og yrkesavgang. *Søkelys på arbeidslivet*. 36: 298-315. Eldre i arbeidslivet – slitenhet <https://dx.doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2019-04-07>

Ipsos (2020) Norsk seniorpolitiske barometer, 2020. Yrkesaktive.
<https://seniorpolitikk.no/wp-content/uploads/2021/05/Endelig-rapport-yrkesaktive-2020.pdf>

Laugaland & Kalstad (2021) <https://www.nrk.no/rogaland/rekordmange-laerere-blir-fortidspensjonister.-utdanningsforbundet-mener-korona-er-forklaringen-1.15450389>

PEW Research Institute (2021) https://www.pewresearch.org/fact-tank/2021/11/04/amid-the-pandemic-a-rising-share-of-older-u-s-adults-are-now-retired/ft_2021-11-04_retirement_01a

Regjeringen (2021) Tidslinje: myndighetenes håndtering av koronasituasjonen. <https://www.regjeringen.no/no/tema/Koronasituasjonen/tidslinje-koronaviruset/id2692402/>

Statistisk sentralbyrå (2021) Statistikkbanken.
<https://www.ssb.no/statbank/table/03778>